

OVER TAAL

- 55** Interview
Kees van Kooten: het sein hijsen wanneer onze taal dreigt te ontsporen - Filip Devos
- 58** Taalwerk
As is verbrande turf. Over tegenfeitelijke voorwaardelijke zinnen - Nele Nivelde
- 61** Taalkronkels
Voetbal is oorlog - Geert Brône
- 62** Idioom & Co
Hoge cijfers en diepe ellende: het idiomatische gebruik van dimensieadjectieven - Filip Devos
- 64** Broodje taal
Googelen; Kom horen, zien en te weten! en Schamen jullie jullie niet? - Sara Van Calster
- 66** Interview
*Vivian Liska: op de bres voor het Jiddisch
Magali Demoulin, Arne Lavrijsen en Marjolein van Poppel*
- 69** Taalwerk
Over Zebra's, Gunners en Rossoneri... What's in a (football) name? - Frank Joosten
- 72** Dossier
*Ik, wij of de instelling? Hoe noem je jezelf in brieven?
Karl Hendrickx*
- 75** Te boek
*De taal van de sport - Filip Devos
Duoteksten - Henri Bloemen
Spraaakmakend Nederlands - Filip Devos
Verhaspelde taal - Filip Devos*
- 79** Column
Besparen op taal... - Hugo Brouckaert
- 80** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift voor taal,
tekst en communicatie

Interview

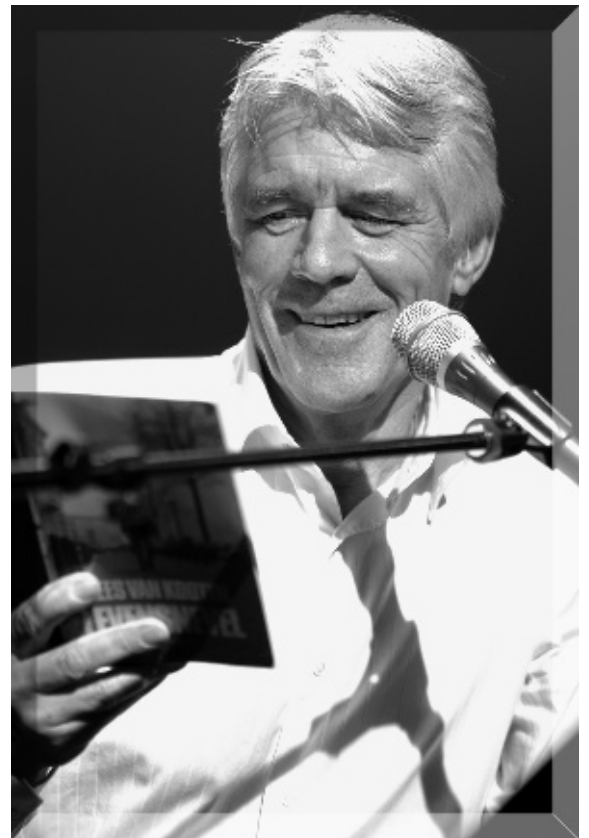
Kees van Kooten: het sein hijsen wanneer onze taal dreigt te ontsporen

FILIP DEVOS

Trillend van opwinding stond hij als kind aan te schuiven voor een signeursessie in de Bijenkorf, met Carmiggelt en Boon. Hij moet negen of tien geweest zijn. 'Wat gaat Kees later doen?' vroeg Carmiggelt aan zijn vader: En die antwoordde trots en wat chique: 'Nou, hij is heel goed in opstellen, dus hij gaat later wel door in de letteren misschien.' En toen gaf Carmiggelt hem de inmiddels gesigeneerde bundel 'Poespas' terug. Hij had daarin geschreven: 'Voor Kees, die doorgaat in de letteren.'

Bijna zestig jaar later staat Kees van Kooten – onder meer door Het Simplistisch Verbond, Keek op de Week en zijn vele columns – inderdaad met beide voeten in de 'letteren'.

Kijk, ik ben van 1941, oorlogstijd, en schaarste alom. We hadden thuis Het Haags Dagblad, een onderafdeling van Het Parool, en daar stonden die stukjes van Carmiggelt in. Verder was er niets leuks te lezen: er was nog geen Donald Duck of geen Kuifje, er waren geen kinderbladen, niets. Van die aantrekkelijk cursief gedrukte tekstjes begreep ik iets: ze waren leuk, prikkelend, luchtig, en ik moest er vaak om lachen. Dat heb ik altijd de leukste vorm van literatuur gevonden: de zogenaamde belletrie; het woord bestaat niet meer. Kloos en Slauerhof mochten niet, want dat was te erotisch. En alles wat leuk was – Bomans, Carmiggelt, Martie Verdenius, Annie Schmidt – dat mocht je bijna niet lezen op school, want dat was geen literatuur. Daardoor vond ik het juist zo aantrekkelijk, ook om aan dat schoolse regime te ontsnap-

pen. Ik ben het genre altijd blijven lezen en de fascinatie voor het korte komische verhaal heb ik altijd behouden.

Van Kooten brengt dit jaar ook *Mijn plezierbrevier* uit, een bundeling van de 50 leukste korte komische verhalen uit de Angelsaksische sublitteratuur van 1800 tot 2000. *Het is een hartstikke moeilijk genre. Je moet maar durven om eraan te beginnen, want de mensen aan het lachen brengen: het blijft uiterst moeilijk.* Dat korte komische verhaal waar Van Kooten het over heeft, is inmiddels vervangen door de column, een genre dat per definitie actueel, satirisch en komisch is. En waarin Van Kooten zich een meester toont. Een van de typetjes die hij er graag in opvoert, kennen we nog van tv: Dr. E.I. Kipping, neerlandicus.

Het sein op rood hijsen

Ook dat typetje is schminkenderwijze ontstaan. Die Kipping nu was zeer precies, en die had wel, weet ik nog, de tevreden glimlachende blik van mensen die heel zeker van hun zaak zijn en genieten van het onderwerp dat ze behandelen, weet je: genieten van 'nee, het is niet zo'. Het was een vrij simpel type. En omdat in Nederland toen zeker ook parlementair gezien de taalverloedering enorme vormen aannam, hadden we elke week moeiteloos een onderwerp.

En moeiteloos ook houdt Kipping de vinger aan de taalpol: hij analyseert het voorzetselgebruik in uitdrukkingen als *achter de computer* en *voor de televisie zitten*

Het gebruiken van taal
als machtsmiddel en dure praat
houdt de openheid tegen.

(waarom niet *voor de computer* en *achter de televisie*?). Hij volgt de verkeerde toepassing van het wederkerend werkwoord (in contaminaties als *zich irriteren* en *zich beseffen*), 'compactiva' met het voorvoegsel *-ont* of het dooreenhaspelen van voegwoorden. In het stukje 'Voor wie zich wil studeren' beschrijft hij overgangelijke en onovergangelijke werkwoorden (*een project communiceren*) en in 'Taalslacht' komt de dooreenhaspeling van voltooid en onvoltooid deelwoorden (*uw bezielde leiding, de overeenkomende gevallen*) aan bod. Ooit noemde dr. Kipping het zijn voornaamste bezigheid 'het sein hijsen wanneer onze taal dreigt te ontsporen'.

We hadden natuurlijk op de televisie een mooie mogelijkheid om elke week het sein te hijsen, je kon wel tien seinen hijsen, want het napraten en het verbloemende taalgebruik, dat neemt zulke rare vormen aan. Waar Wim en ik ons altijd erg aan ergerden, was het gebruiken van de taal als een machtsmiddel – elke beroepsgroep had zijn eigen idioom – en de dure praat was een afscherming naar de burger en hield de openheid tegen.

Zelfs Wouter Bos van de PvdA, om nu maar eens iemand te noemen, had het een tijd terug ineens over themata in plaats van thema's. Dat

is alleen maar duurdoenerij. Het slaat nergens op. Als je leest de themata zijn op de agenda gekomen, dan is het ineens meer dan 'onderwerpen', of meer dan 'thema's'. Daarin loopt men elkaar heel hijgerig achterna in Nederland, hoor. Dat wordt onmiddellijk overgenomen. Er is altijd wel één woord van de week dat ineens iedereen gebruikt, waar iedereen bovenop springt en ze voelen zich dan dom als ze het niet gebruiken, als ze niet meedoen met die hype, terwijl het natuurlijk veel beter zou zijn als ze in hun eigen woorden zouden zeggen wat hun op het hart lag.

Jaja, en de verwarring in het koppelen van twee spreekwoorden bijvoorbeeld. Het sein hijsen, nou ja, dat is 'm eigenlijk al: de vlag hijsen of het sein op rood zetten. Het sein op rood hijsen, dat was nog beter geweest.

Trends

Ik koop geen nieuwe Van Dale meer, want dat wordt ook een hele rare commerciële business. En dat nationaal dictee, daar erger ik me ook aan, daar doe ik ook al niet aan mee. Wat heeft het voor zin met al die wijzigingen. Iemand leert het nieuwste boekje uit het hoofd, daar komt het op neer. Hartenkreet, nee, ik ga daar niet in mee. Het is helemaal geen hartenkreet, een hartekreet is nu juist van één hart. Het volk slaakt een hartenkreet, maar Van Kooten slaakt een hartekreet. Het is allemaal zo onlogisch ook.

In de laatste Van Dale staat push-upbeha. Dat is belachelijk: een deel Engels en een deel Nederlands. Zeg dan push-upbra of opstuwbeha; daar maak ik me wel een beetje druk om. En ook die logistics die je tegenwoordig overal ziet – een bloementransporteur zet floridistics op zijn bestelwagen – die hele rage, alsof de ene sneller is dan de andere, terwijl ze allemaal in de file staan, die wagens waar vroeger gewoon transport op stond. Tragisch vind ik het.

Een jaar of vier terug heb ik de Groenmantaalprijs gekregen van Onze taal, en dat zijn echte puristen, die smeekbeden schrijven aan de minister van Onderwijs: wacht u toch voor het Engels! Nu, die Engelse invloed vind ik helemaal niet zo erg hoor, dat zuivert zich wel, maar als een zin of een woord meer pretendeert dan het waar kan maken en bedoeld is om de mensen zand in de ogen te strooien, dan erger ik me daar zeer aan en dan mag ik er graag iets over schrijven.

Modernismen

In die modernismen heb ik het vaak over trends, om dat woord maar eens te gebruiken. Ik heb er altijd een groot genoeg in geschept om gedrag van mensen dat nog niet benoemd was, waar nog geen woord voor was, te benoemen met een nieuw woord. Dat vind ik echt leuk. Woorden voor begrippen die iedereen dan ook toch wel kent. Als mannen in de zomer kwijlend tegen elkaar zeggen 'goh, wat zien die meiden er weer lekker uit, met die bloesjes lekker kort', dan zijn ze geilboos. Als een echtpaar ruzie heeft, maar blijft zwijgen, dan is dat zwijgstront. Als iemand zegt 'weet je wie er dood is, ik zal het je vertellen', dan is dat een sensaturf. Ik vind het altijd prettig te denken 'he wacht even, daar had je altijd twee of drie woorden voor nodig om dat te omschrijven, terwijl je het ook kunt merken met één woord'.

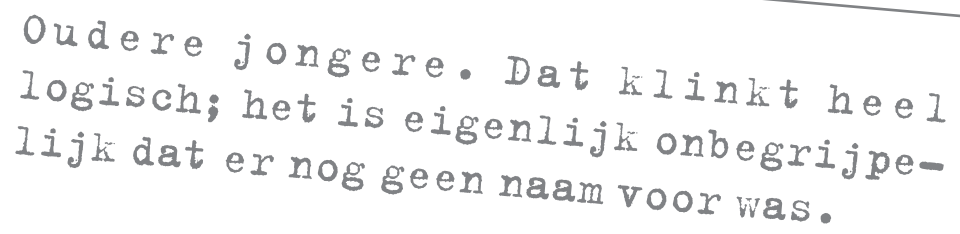
Inmiddels heeft Van Kooten voor een ellenlange lijst neologismen in de Nederlandse taal gezorgd: *regelneef*, *positivo* en *doemdenken* zijn allicht het meest ingeburgerd. *Ja, en de oudere jongere, daar blijf ik zelf heel verbaasd over. Dat is toch zo'n logisch begrip: die jongeren die zo rond de dertig hangen en in de jeugdcultuur zijn blijven steken. Dat klinkt heel logisch, het is eigenlijk onbegrijpelijk dat het er niet was. Je weet meteen hoe je ze moet plaatsen en waar je ze moet plaatsen.*

Maar ook *zweelkind*, *pijngrijns*, *breedbeeldborsten*, *durfdrang* en *niksdadigers* zijn nieuwvormingen van Van Kooten. *Breedbeeldborsten? Ik erger me erg aan dat ostentatief gewapper met al die tetten, maar met dat stukje over breedbeeldborsten had ik het wat moeilijk, omdat je soms in je ergernis verbonden bent met een groep waar je liever niets mee te maken wilt hebben. Neem die jonge Marokkaantjes die het leefklimaat in Amsterdam behoorlijk verpesten of die in gemeenten rond Brussel vrouwen voor hoeren uitschelden als ze enigszins vlot gekleed gaan. Tja, je hoort ineens bij die groep als je ook gaat verzetten tegen overdreven décolletés en dan overschrijd je de moslimiet. Dat vind ik een aardig woord.*

Zeer terneerlandicus

Ik toon hem een uit *Humo* geknipte column met als titel 'Uitgeverij het Stamdraat'. Van Kooten beschrijft daarin een door de Standaard Uitgeverij uitgebracht Suske en Wiske-huldeboek met op de kaft – je gelooft je ogen niet – '60 jaar vriendschap vertelt in een prachtige verhaal'. 'Zestig jaar taalonderwijs weggegooid in een krachtige besluit' tekent dr. Kipping, die zich 'zeer terneerlandicus' noemt.

In Het Parool kun je nu met korting sparen voor boeken. Nummer drie is 'Leimen/Het been' van Willem Elsschot. Waarschijnlijk hebben ze gedacht: dat is een

Oudere jongere. Dat klinkt heel logisch; het is eigenlijk onbegrijpelijk dat er nog geen naam voor was.

gemeente in Vlaanderen.

L-e-i-m-e-n! In Het Parool nog wel. Of hem dat wat defaitistisch maakt? Nee, ik ben defaitistisch wat het onderwijs betreft. En defaitistisch over wat de 'boven ons gestelden' doen, die de kwaliteit van muziek, literatuur en theater zouden moeten bewaken. Ik hoef je niet te vertellen over jullie minister van Onderwijs, Bert Anciaux, die onlangs nog in de krant vertelde dat Eurosong subsidie moet krijgen. Omdat het lied een belangrijk exportartikel is! Die moet toch iets anders doen dan Eurosong volgen? En bij ons, met Van der Laan: 'Knetterende letteren' verdwijnt, het laatste literatuurprogramma dat we nog hadden op de radio, het is weg, weg, weg! Daar maak je je kwaad over, en daar begint het: bij het onderwijs en bij de functionarissen die dat allemaal niet meer belangrijk vinden.

Kees van Kooten, *Alle modernismen ooit. Met zestig bonustracks.* Amsterdam, De Bezige Bij, 2005, 631 blz., 15 euro.

Taalwerk

As is verbrande turf. Over tegenfeitelijke voorwaardelijke zinnen

NELE NIVELLE

We vragen ons allemaal wel eens af wat er gebeurd zou zijn als de zaken anders waren gelopen. Als we eerlijk voor onze mening waren uitgekomen of juist net op tijd onze mond gehouden hadden, of als we op het cruciale moment de juiste woorden hadden kunnen vinden. Een mens mag al eens dromen. Maar of die fantasieën er werkelijk toe doen? Volgens het spreekwoord as is verbrande turf alvast niet, want het wordt schertsend gezegd tegen mensen die allerlei veronderstellingen opperen en voortdurend het woord a(l)s in de mond nemen. Alleen de feiten en de realiteit zijn volgens het idioom echt van belang.

Rechtbanken zijn bij uitstek plaatsen waar feiten en de waarheid centraal staan. Toch stel ik vast dat advocaten en rechters nogal vaak in termen van als en indien spreken en schrijven, zelfs als ze weten dat hun veronderstellingen niet stroken met de realiteit. In dat geval spreken we van tegenfeitelijke voorwaardelijke zinnen (TVZ's) of, met een Engelse term, counterfactuals. In wat volgt, bekijken we waarom zowel advocaten als rechters dat taalfenomeen gebruiken, en dat terwijl ze toch gebonden zijn aan de feiten.

Als mijn tante wiertjes had, dan was ze een locomotiefje

Wat moet u zich nu precies voorstellen bij zo'n TVZ? Als mijn tante wiertjes had, dan was ze een locomotiefje is een goed voorbeeld daarvan. Het is een voorwaarde-

lijke zin, gekenmerkt door een *als*-zin, die uitgaat van de veronderstelling dat de tante van de spreker wiertjes heeft. Wat nu typisch is voor de *tegenfeitelijke* voorwaardelijke zin is dat de spreker wéét dat aan die voorwaarde niet voldaan is, en dat de tante in dit geval dus in feite helemaal geen wiertjes heeft. Net als *as is verbrande turf* wordt dit voorbeeld gebruikt om mensen te hekelen die al te veel uitgaan van veronderstellingen.

Toch zijn TVZ's geen talige rariteit waarvan het gebruik beperkt blijft tot enkele oude versteende uitdrukkingen. Nee, we gebruiken ze elke dag. Stel, u bent wat laat uit bed gekomen, u racet met uw wagen tot aan het station (hij staat er nog!) en koopt nog snel een kaartje, om vervolgens de conducteur vlak voor uw neus de treindeuren te zien sluiten. Weg is de trein. Het is dan niet ondenkbaar dat aan uw getergde inborst een of meer van de volgende verzuchtingen ontsnappen: *als ik twee minuten vroeger opgestaan was, dan had ik 'm gehaald*, of *als ik mijn kaartje direct op de trein gekocht had, dan was ik op tijd geweest*, of nog *als die conducteur ook maar een beetje zijn goede wil had willen tonen, dan had hij mij nog in de trein gelaten*. Kenmerkend voor TVZ's is dat zo'n gestrande reiziger in feite wel wéét dat hij geen twee minuten vroeger is opgestaan, dat hij het kaartje niet op de trein gekocht heeft, maar aan het loket, en dat de conducteur in feite zijn goede wil niet heeft getoond, of niet heeft willen tonen. Wie een TVZ gebruikt, gaat met andere woorden uit van een veronderstelling waarvan hij weet dat ze onwaar is.

Als as meel was, aten we iedere dag pannenkoeken

Zoals gezegd, schuwen ook advocaten en rechters het gebruik van TVZ's niet. Meer nog, ze gebruiken ze in allerlei situaties en in tal van verschillende argumentatieve strategieën. Ik laat een drietal voorbeelden de revue passeren.

Het eerste voorbeeld komt uit een *wrongful birth-zaak*. Dergelijke rechtszaken hebben in onze buurlanden heel wat stof doen opwaaien. Het gaat in zulke zaken om geneeskundigen, voornamelijk gynaecologen, die door prille ouders aangeklaagd worden omdat ze niet hebben verhinderd dat hun kind zwaar gehandicapt of doodziek ter wereld is gekomen, terwijl ze dat wel hadden kunnen doen. In de zaak waaruit mijn eerste voorbeeld komt, verwijten de ouders van Kelly hun gynaecoloog dat hij tijdens de zwangerschap niet de nodige tests heeft uitgevoerd en dus niet tijdig heeft ontdekt dat Kelly zeer zwaar gehandicapt zou zijn. De ouders vinden dan ook dat de gynaecoloog aansprakelijk is voor de medische en andere kosten van hun baby. Ze argumenteren immers: *'Wij zouden tot een abortus besloten hebben, als een onderzoek tijdens de zwangerschap de zware gebreken bij de foetus aan het licht gebracht zou hebben.'* De ouders redeneren dus vanuit een volledig hypothetische situatie – namelijk vanuit het geval waarin er wél een onderzoek was geweest tijdens de zwangerschap – en gaan na wat de gevolgen dan zouden zijn geweest. De argumentatieve strategie van de ouders bestaat erin te demonstreren dat als de arts anders gehandeld had, wat haalbaar en zelfs aan te bevelen was, de gevolgen veel positiever waren geweest voor de ouders en voor Kelly dan momenteel het geval is. Kelly zou dan immers momenteel niet hoeven te lijden onder haar handicaps, en de ouders waren heel wat medische kosten en emotioneel leed bespaard gebleven. Dit eerste type TVZ wordt dus in rechtszaken voornamelijk gebruikt om aan te tonen dat de huidige situatie onwenselijk is, en dat een andere, haalbare manier van handelen een veel wenselijker resultaat gehad zou hebben. Een dergelijk argument dat alludeert op mogelijke gevolgen noemt men in de argumentatietheorie een *argumentum ad consequentiam*.

Als de keizer een vrouw was, dan had hij voor hoer gezeten

Een tweede typische gebruikscontext van TVZ's voor het gerecht zien we wanneer er bepaalde beweringen ter discussie staan. Het volgende voorbeeld komt uit een rechtszaak tussen een firma die kasseien verkoopt – laten we ze firma De Steen noemen – en een transportfirma. De firma's hebben een exclusiviteitscontract met elkaar gesloten, wat inhoudt dat de transportfirma al haar wagens ten dienste stelt van firma De Steen, en omgekeerd, dat firma De Steen al haar transportopdrachten aan de transportfirma geeft. In dat opzicht zijn er ook duidelijke afspraken gemaakt over de prijzen die betaald zouden worden voor elke transportopdracht. Na een tijdje merkt de transportfirma echter dat firma De Steen ook een beroep doet op andere transportfirma's en ze stapt daarom naar de rechtbank. Firma De Steen verdedigt zich met het argument dat de prijzen van de transportfirma veel te hoog liggen en niet concurrentieel zijn. De transportfirma reageert daarop als volgt: *'Als de prijzen niet competitief waren, dan zouden ze niet overeengekomen zijn'*. Net zoals in de vorige TVZ's gaat de transportfirma hier van de hypothese uit dat haar prijzen niet competitief zouden zijn, maar dan enkel in de wetenschap dat die veronderstelling niet waar is: haar prijzen zijn immers – volgens zichzelf althans – wél competitief. Dit gebruik van de TVZ is wat complexer dan in het vorige voorbeeld. Niet alleen wordt er immers een hypothetische gevolgtrekking gemaakt over hoe niet-competitieve prijzen doorgaans overeenkomsten over die prijzen verhinderen, maar nog belangrijker is de achterliggende gedachte dat de prijzen in feite wél overeengekomen zijn tussen de firma's. Die overeenkomst ligt contractueel vast, dus dat is een element waar firma De Steen niet onderuit kan. De redenering die stilzwijgend volgt op het argument van de transportfirma is dan ook: *maar de prijzen zijn wel degelijk overeengekomen, dus zijn ze wél competitief*. Dit type van argumenteren wordt klassiek de *reductio ad absurdum* genoemd.

Als mijn tante een pikkie had, dan was ze mijn oom

Een laatste frequent gebruik van TVZ's in juridische teksten illustreer ik aan de hand van een nogal pikante echtscheidingsprocedure. Mijnheer en mevrouw Krekels zijn verwickeld in een moeilijke scheiding, en mijnheer Krekels wil bewijzen dat zijn vrouw hem zo frequent en ernstig publiekelijk beledigt, dat dat een voldoende grond moet zijn voor de rechter om de echtscheiding uit te spreken. Zo beweert hij dat zijn echtgenote openlijk een romance beleefd met hun buurman. Om dat te bewijzen heeft mijnheer Krekels zelfs een deurwaarder 's nachts laten aanbellen bij zijn buurman om het overspel vast te stellen. Die stelde weliswaar vast dat mevrouw Krekels 's nachts in het huis van de buurman was, maar kon niet bewijzen dat ze hetzelfde bed deelden. Mijnheer Krekels' advocaat reageert hierop: *'Zelfs als mevrouw Krekels en haar buurman niet de nacht in hetzelfde bed zouden hebben doorgebracht, quod certe non* (wat zeker niet het geval is), *dan nog hebben ze door hun gedrag naar de buitenwereld toe in ieder geval de indruk gegeven van het bestaan van een meer dan louter vriendschappelijke relatie, wat voor mijn cliënt net zo beledigend is.'* Zoals in de vorige voorbeelden gaat de advocaat hier uit van een hypothese, namelijk dat mevrouw Krekels en haar buurman het bed niet gedeeld zouden hebben, maar enkel in de wetenschap dat die hypothese onwaar is, wat hier expliciet uitgedrukt wordt met de Latijnse formule *quod certe non*. Met andere woorden, of ze nu effectief het bed gedeeld hebben of niet, het feit dat ze de nacht in hetzelfde huis doorgebracht hebben is op zich al suggestief genoeg, en beledigend genoeg voor mijnheer Krekels, om een echtscheiding te rechtvaardigen. Dit laatste gebruik van de TVZ is dus altijd een reactie op een bewering van de tegenpartij. De tegenpartij mag dan wel gelijk hebben op een bepaald punt (zelfs als...), maar dat is irrelevant voor de kern van de zaak (dan nog...). Dergelijke toegevendende of *concessieve* TVZ's worden gebruikt als weerlegging van een punt van de tegenpartij – een procédé dat bekend staat onder de naam *refutatio*.

Conclusie

Dergelijke hypothetische, en soms zelfs speculatieve of suggestieve, redeneringen werden in een juridische context nog niet bestudeerd vanuit het perspectief dat ik hierboven geschetst heb. Vandaar dat ik me op dit onderzoek naar TVZ's in het juridische discours gestort heb. De bedoeling is om de verschillende gebruiksmogelijkheden van TVZ's voor de rechtbank in kaart te brengen, samen met een overzicht van de argumentatieve strategieën die daarmee gepaard gaan, de voordelen die eruit gehaald kunnen worden, en de mogelijke tegenargumenten waarmee rekening gehouden moet worden. Interessant zou zijn om bovendien de reactie van de rechter op het gebruik van TVZ's na te gaan, om zo zicht te krijgen op de praktische implicaties van de diverse gebruiksmogelijkheden van TVZ's. Het lijkt immers intuïtief voor de hand te liggen dat het in de ene situatie al meer opportuun is een TVZ te gebruiken dan in de andere. Daarover is nog zeer weinig bekend. Maar ja, als dat niet zo was, dan was dit onderzoek ook overbodig...

Nele Nivelles is als assistent Nederlandse rechtstaal verbonden aan het Centrum voor Nederlandse rechtstaal en doet onderzoek naar argumentatietechnieken in juridisch discours.

e-mail: nele.nivelles@law.kuleuven.ac.be

Taalkronkels

Voetbal is oorlog

GEERT BRÔNE

Op het wereldkampioenschap voetbal in 1974 in het toenmalige West-Duitsland sprak de legendarische Nederlandse bondscoach Rinus Michels de al even legendarische woorden ‘voetbal is oorlog’. Sindsdien neemt menig trainer, speler en voetbalfan die oneliner regelmatig in de mond om de beenharde speelstijl van hun favoriete elftal te verdedigen. Maar is voetbal enkel oorlog in de ogen van fanatici die een miniveldslag op de grasmat voorstaan?

Ook taalkundigen beschouwen voetbal als oorlog, ook al zit het merendeel van hen niet wekelijks, gehuld in de kleuren van de eigen grootmacht, in het stadion of voor televisie. Het ‘militarisme’ zit hem volgens hen niet enkel in de beleving van het spel, maar in de gehele manier waarop wij (neutrale en andere supporters) over voetbal nadenken, of, anders gezegd, waarop wij voetbal *conceptualiseren*. Om het in taalkundige termen uit te drukken: het doeldomein VOETBAL wordt metaforisch aan de hand van het brondomein OORLOG gestructureerd. En het voetbaljargon is doordrongen van die metafoor. Je hebt twee *kampen* die er alles voor doen om de eigen *vesting* te *verdedigen* en die van de andere *aan te vallen* of te *belegeren*. Als de eerste vijandelijke *linies* eenmaal doorbroken zijn, kan de *voorhoede* een *shot* op doel *lossen*, of een medespeler *in stelling* proberen te brengen. Wat het resultaat van het *offensief* is, hangt af van het *vizier* en de *poeier* van de *schutter* én van de *defensie*, die de *gelederen* al dan niet *gesloten* heeft. Want natuurlijk moet je een *muur* opstellen als je een *kanonskogel* of *knal* wilt *afwerpen*. Zoniet is een *treffer* bijna onvermijdelijk. Na de wedstrijd vieren of betreuren de *kapitein* en zijn *troepen*, al naar gelang van het resultaat, het einde van de *veldslag*. Dit zijn slechts enkele voorbeelden die illustreren hoe systematisch we spreken (en denken) over het voetbalspel in termen van oorlogvoering. De gelijkenissen tussen de twee domeinen zijn blijkbaar zo groot dat we moeiteloos elementen uit het ene domein (oorlog) op het andere projecteren. Een dergelijke systematische projectie tussen twee kennisdomeinen wordt in de taalkunde een *conceptuele metafoor* genoemd.

Binnen de structuur van zo’n conceptuele metafoor kun je natuurlijk ook creatief aan de slag, zolang je de

logica van de twee domeinen maar respecteert. Zo hoor je de taalvirtuozen onder de voetbalverslaggevers wel eens spreken over een *loopgravenoorlog* op het middenveld, over spitsen die *gegijzeld* worden door de verdediging en zowaar over aanvalsgolven die als een *Blitzkrieg* de tegenstander in de eerste minuten van de wedstrijd *overrompelen*. Ook spelers en trainers krijgen namen die naar oorlogvoering verwijzen. De bovengenoemde Rinus Michels werd door zijn harde aanpak van de spelers heel toepasselijk de *Generaal* genoemd. De legendarische Hongaarse spits Ferenc Puskas staat nog altijd bekend als de *Galopperende Majoor*. Naast verwijzingen naar militaire rang wordt ook wel eens de vergelijking gemaakt met beruchte figuren uit de krijgsgeschiedenis, zoals *Ivan de Verschrikkelijke* (Ivan Zamorano) en *Attila* (Mark Hateley). Weer anderen hebben met hun *killersmentaliteit* zoveel indruk op de tegenstander gemaakt dat ze tot dodelijk wapen gepromoveerd zijn. Tot die elite categorie behoren onder anderen de *Tank* (Guillermo Franco), *der Bomber* (Gerd Müller), *Il Cannone Ceco* (Pavel Nedved), de *Bijl uit Montevideo* (Paolo Montero) en *El hombre bala* (‘de menselijke kogel’ Roberto Carlos). Wat alle voorbeelden in deze paragraaf bindt, is een vorm van gestructureerde taalcreativiteit: hoe origineel de benamingen ook zijn, ze zijn allemaal gemotiveerd door de conventionele metafoor ‘voetbal is oorlog’.

De oorlogstaal mag dan al bijzonder geschikt zijn om het voetbalspel in al zijn aspecten te verwoorden, het is en blijft natuurlijk een metafoor. Het gevaar dat achter elke metafoor schuilgaat, is dat ze letterlijk wordt genomen, en dat het domein waarop ze betrekking heeft (in dit geval de grasmat) wordt overschreden. Zo denken rivaliserende supportersclans de spreekwoordelijke sportieve oorlog op het terrein letterlijk buiten het stadion te moeten voortzetten. Dat het in feite om een al bij al onschuldig spelletje met 22 spelers, een bal en wat doelhout gaat, zijn velen van hen allang uit het oog verloren. Voetbal *is* weliswaar oorlog, maar mij is het alvast geen oorlog waard.

Hoge cijfers en diepe ellende: het idiomatische gebruik van dimensieadjectieven

FILIP DEVOS

Op korte termijn, lang geleden, diep in de jaren zestig; hoogzwanger, een lage temperatuur, een breed forum, een smalle beurs; dikke vrienden, dunbevolkt. Het Nederlands blijkt wat we als primaire dimensieadjectieven kunnen beschouwen, in heel wat meer combinaties te gebruiken dan met woorden die op zich een ruimtelijke dimensie aanduiden die meetbaar is en in een maat of getal uitgedrukt kan worden. Die primaire betekenis, die we vinden in bijvoorbeeld *een hoog gebouw, een grote schoenmaat of een brede oprit*, blijkt allerlei extensies te kennen naar andere domeinen. En in dat opzicht vertonen dimensieadjectieven in het Nederlands een merkwaardige samenhang.

Grote kamers en de kleine man

Dimensieadjectieven kunnen we definiëren als adjectieven die een ruimtelijke dimensie aanduiden die meetbaar is en in een maat of getal uitgedrukt kan worden. Prototypisch voor de klasse is het adjectievenpaar *groot* en *klein*.

De basissemantiek van dat antoniemenpaar laat een tweedeling zien in een kwantitatief gebruik (A en B infra) en een kwalitatief gebruik (C infra). Het kwantitatieve gebruik is bovendien nog te onderscheiden in een dimensionaal (A infra) en een niet-dimensionaal gebruik (B infra).

Het dimensionale gebruik (A) onderscheidt, evenredig met de drie ruimtelijke dimensies, drie subtypes: een-dimensionale begrippen als afstand of lengte (inclusief leeftijd of tijdsduur), die wijzen op extensies in één richting, tweedimensionale begrippen als oppervlakte, en driedimensionale begrippen als ruimte of volume. In het niet-dimensionale kwantitatieve gebruik (B) duiden *groot* en *klein* niet meer een ruimtelijke dimensie aan, maar een loutere, telbare of meetbare, hoeveelheid. Het kwalitatieve gebruik ten slotte (C) is op generlei manier nog te relateren aan hoeveelheidsuitdrukkingen. Vaak zijn de bepaalde substantieven gewoon abstracter en bijgevolg niet meetbaar of telbaar, en hebben ze niets te maken met kwantitatieve gegevens.

A. [+ kwantitatief, + dimensionaal]

[1 dimensionaal]: *een grote schoenmaat, een kleine meelvat*

[2 dimensionaal]: *de grote plas, een klein raam*

[3 dimensionaal]: *een grote kamer, een klein dier*

B. [+ kwantitatief, - dimensionaal]

een grote eter, een klein gezelschap

C. [+ kwalitatief]

het grote moment, de kleine man

Een korte inhoud en een dun verhaal

Het concept 'grootheid' kan, afhankelijk van het domein waarin het geprofileerd wordt (A, B of C), op

verschillende manieren gelexicaliseerd worden. Merkwaardig daarbij is het dat andere dimensieadjectieven zich vrij makkelijk lenen voor die domeinvulling. We bekijken een paar voorbeelden:

A. [+ kwant., + 1 dim.]

vb. *hoge* vensters, een *lage* toren, het *langste* stuk; *kort* haar, een *brede* rivier, een *smalle* plank, een *dik* boek, een *dun* twijgje, een *diepe* put, een *vlakke* zee. Opvallend is dat *groot* en *klein* fungeren als 'algemene termen' van alle dimensieadjectieven, die typisch in deze klasse thuishoren en een soort van semantisch netwerk vormen (vb. een *grote* lat (een *lange* lat), een *grote* put (een *diepe* put), een *grote* toren (een *hoge* toren)). *Groot* en *klein* kunnen dus voor specifiekere dimensies specifieker ingevuld worden: *hoog/laag* voor verticale dimensie boven het grondniveau, *diep* voor verticale dimensie onder het grondniveau (een *diepe* put) of frontale dimensie (een *diepe* kast), en *lang/kort* en *breed/smal* voor horizontale dimensie.

Telkens wordt hier één dimensie genoemd van een bepaald object. Voorbeelden als de tijd was te *kort*, op *korte* termijn, *lang* geleden, we zullen het niet *lang* maken, tot *diep* in de nacht, op *hoge* leeftijd tonen aan dat we dimensieadjectieven gemakkelijk gebruiken om eendimensionale leeftijd of tijdsduur aan te geven.

B. [+ kwant., - dim.]

vb. een *hoog* inkomen, *hoge* cijfers, *hoge* snelheid; een *lage* prijs, *lage* temperatuur, *lage* spanning; een *lang* verhaal, een *korte* inhoud, een *kort* geheugen; een *breed* forum, in *brede* trekken, een *smalle* beurs; *dikke* rook, *dikke* koorts; *dun*bevolkt, *diepe* ellende, *diepe* eerbied. In deze voorbeelden wordt weliswaar een kwantiteit aangeduid (*dunbevolkt* betekent 'weinig bevolkt'), maar het adjectief duidt geen echte ruimtelijke dimensie meer aan.

C. [+ kwal.]

Voorbeelden als *hoog* bezoek, de *hoge* adel; een *laag* karakter, een *lage* dunk, een *lange* tong, *kort* nat; *brede* schouders, de *smalle* gemeente, een *dikke* nek, een *dikke* auto, *dikke* vrienden, een *dun* verhaal, een *diep* geheim wijzen erop dat primaire dimensieadjectieven ook als louter kwalificerende adjectieven gebruikt kunnen worden.

Een zware eter?

Opvallend is dat veel antoniemen analyseerbaar zijn in termen van de primaire of algemene parameters *veel/weinig* naast *groot/klein*:

een *groot* aantal = een *hoog* aantal = *veel*

een *groot* inkomen = een *hoog* inkomen = *veel* inkomen

een *kleine* prijs = een *lage* prijs = voor *weinig* geld

een *grote* eter = — = iemand die *veel* eet

een *klein* verschil = — = *weinig* verschil

een *kleine* bevolking = *dun* bevolkt = *weinig* bevolkt

iemand te *klein* doen = iemand te *kort* doen = te *weinig* doen

grote eerbied = *diepe* eerbied = *veel* eerbied

een *groot* forum = een *breed* forum

grote vrienden = *dikke* vrienden

een *groot* roker = een *zware* roker = iemand die *veel* rookt

een *grote* nederlaag = een *zware/ruime* nederlaag

Welke adjectieven met welke substantieven idiomatische verbindingen vormen en daarbij het concept 'veel of weinig' uitdrukken, is vooralsnog stof voor verder onderzoek. Waarom wordt, met andere woorden, het concept 'veel' wel uitgedrukt met bijvoorbeeld *zwaar* in *een zware roker* en *een zware nederlaag*, maar niet in **een zwaar forum* of **een zware eter*? Waarom spreken we van *een groot* of *een hoog inkomen*, maar niet van *een breed* of *een diep inkomen*?

En wat kunnen we leren uit een vergelijking met andere talen, waar verschillende lexicalisaties binnen het dimensieveld hetzelfde concept blijken uit te drukken? Vergelijk: het *grote* publiek = das *breite* Publikum; de *grote* massa = die *breite* Masse; een *klein* stemmetje = mit *dünner* Stimme; in *brede* trekken = in *große* Zügen; op de *brede* weg = auf die *schiefe* Bahn geraten; *lage* schouders = *tief* hängende Schultern; *grote* verschillen = *wide* differences.

En hoe worden dergelijke adjectieven behandeld in verklarende of vertalende woordenboeken bijvoorbeeld? Alweer stof voor verder idiomatisch onderzoek.

Filip Devos is neerlandicus.

e-mail: filipdevosgent@skynet.be

Broodje taal

SARA VAN CALSTER

Wie wil weten waarom 'nooit niks' niet mag en wat het verschil is tussen 'noemen en heten', of wie voorgekauwde 'groter-als/dan'-theorieën wil horen, vindt zijn antwoord wel in een der alwetende taaladviesboekjes. Maar hoe zit het met die andere curieuze kwesties, die dingen waarvan je wel eens het fijne wilt weten, maar niet weet waar te zoeken? Discussieerde je tot in het holst van de nacht over het verschil tussen 'veronderstellingen' en 'vooronderstellingen'? Of zit je al eeuwen te 'w8ten' tot iemand je 'ff' komt uitleggen wat sms-taal precies inhoudt? Begin je je ernstig zorgen te maken over je taalgevoel bij het horen van 'geroerbakte kip'? Kortom, zit je al geruime tijd te broeden op een taalei zonder weerga? Stuur dan eens een mailtje of brief naar Over taal en wie weet vinden wij wel een antwoord op je interessante taalvraag.

Googelen

Gisteren was ik op zoek naar een lekker recept voor een chocoladetaart. Ik heb eventjes *gegoogeld* – op het woord 'chocoladetaart' – en kreeg meteen een twintigtal geschikte recepten op mijn scherm. *Google* is een handige zoekmachine, maar ook het werkwoord *googelen* komt goed van pas om bondig te beschrijven wat ik precies bedoelde: 'iets opzoeken op het internet via de zoekmachine *Google*'.

Googelen is een recent Nederlands woord. In de Vlaamse kranten werd het werkwoord voor het eerst aange-

troffen in 2003. In dat jaar eindigde het woord ook op de derde plaats in de wedstrijd 'woord van het jaar'. Anno 2005 is *googelen* niet meer weg te denken uit het internetjargon. Dat blijkt bijvoorbeeld als je het werkwoord even intikt op *Google*.

Ook de opname van *googelen* in het nieuwe Groene boekje (2005) en in de nieuwe Grote Van Dale (2005) toont aan dat het woord de laatste jaren frequent voorkomt in het Nederlandse taalgebied. Bovendien valt op dat de Woordenlijst de spelling vernederlandst: we schrijven niet *googlen*, maar *googelen*. Het werkwoord blijkt dus al zodanig geïntegreerd dat we de spelling aanpassen aan de Nederlandse uitspraak, net zoals bij *bottelen* (*bottle*), *scrabbelen* (*scrabble*) en *settelen* (*settle*).

Googelen komt ook steeds vaker voor in de ruimere betekenis 'iets opzoeken op internet' (niet noodzakelijk via *Google*). Voor die omschrijving bestaat er nog geen specifiek woord in het Nederlands. *Googelen* lijkt goed op weg om die lexicale leegte op te vullen en zich te manifesteren als een blijvend Nederlands werkwoord. Het is overigens niet ondenkbaar dat de merknaam *Google* op termijn zelfs niet meer geassocieerd zal worden met het werkwoord.

Hoewel de tekenen op het eerste gezicht gunstig zijn, kunnen we over de toekomst van *googelen* nog niets met zekerheid zeggen. We zullen pas over enkele tientallen jaren kunnen concluderen of *googelen* zal standhouden in het Nederlands, want jonge woorden kunnen weer even snel verdwijnen als ze opgekomen zijn.

Kom horen, zien en te weten!

Als je een slogan als *Kom horen, zien en te weten!* leest, merk je wellicht meteen op dat er iets vreemds mee aan de hand is. De auteur heeft in zijn slogan twee keer het werkwoord *kom* weggelaten. Dat had hij in deze zin beter niet gedaan, want deze ingreep levert hem een ongrammaticale samentrekking op.

Samentrekking is een vorm van nevenschikking waarbij identieke elementen (in dit geval *kom*) van de samenstellende delen bij één lid worden uitgedrukt ('kom horen') en bij de overige leden worden weggelaten ('zien', 'te weten'). Over het algemeen geldt voor een samentrekking dat de gemeenschappelijke delen gelijk moeten zijn in vorm, plaats en betekenis. Bij samentrekking op zinsniveau moet ook de grammaticale functie van de delen gelijk zijn.

Laten we even overlopen waarom de samentrekking *kom horen, zien en te weten* grammaticaal niet geoorloofd is. In de bovenstaande slogan wordt samengetrokken op zinsniveau: 'Kom horen', 'kom zien' en 'kom te weten' zijn drie nevenschikte zinnen. In deze drie zinnen heeft *kom* in elk geval dezelfde vorm ('kom', de imperatief van het werkwoord), dezelfde plaats (vóór de infinitief) en dezelfde grammaticale functie (persoonsvorm).

Het probleem zit in de betekenis van *kom*. In de eerste twee zinnen ('kom horen', 'kom zien') heeft *kom* dezelfde betekenis, namelijk 'verplaats je om te'. De geadresseerde kan zelf kiezen om te *horen* of te *zien*. Je zou *kom* ook kunnen vervangen door *ga*. In de derde zin ('kom te weten') heeft *kom* niet de betekenis 'verplaats je om te'. *Kom* wordt er gebruikt in de vaste combinatie 'iets te weten komen' en kan dus ook niet vervangen worden door *ga*. Een subtiel grammaticaal verschil is bovendien dat *kom* in deze zin aangevuld wordt door 'te + infinitief', in tegenstelling tot de eerste zinnen, waarin *kom* alleen door een infinitief wordt gevolgd. Het gemeenschappelijke woord *kom* kan dus niet worden samengetrokken in de derde zin.

Omdat de samentrekking van 'kom' in de derde zin niet grammaticaal is, zit er niets anders op dan de zin te herschrijven. De schrijver zou bijvoorbeeld kunnen kiezen voor de wat omslachtige formulering *Kom horen, kom zien en kom te weten* of voor *Kom horen en zien en kom te weten*. Als deze pogingen het doel van een gevatte en bondige slogan voorbijschieten, zal de schrijver met een andere slogan op de proppen moeten komen.

Schamen jullie jullie niet?

Af en toe kom je zinnen tegen als *Schamen jullie jullie niet?, Jullie hebben jullie toch al ingeschreven?, Jullie trekken jullie daar blijkbaar niets van aan* enz. Wat is er mis met *jullie* in deze zinnen?

We gebruiken *jullie* in het Nederlands als persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon meervoud (*Waar zijn jullie?, Jullie weten me te vinden.*) en als bezittelijk voornaamwoord voor de tweede persoon meervoud (*Jullie eten wordt koud!, Waar zijn jullie kinderen?*). Sommige taalgebruikers gebruiken *jullie* ook als wederkerend voornaamwoord voor de tweede persoon enkelvoud, zoals in *Schamen jullie jullie niet?* Dat laatste gebruik van *jullie* is fout. Voor de tweede persoon meervoud hebben we in het Nederlands het wederkerend voornaamwoord *je*. We zeggen dus *Schamen jullie je niet?, Jullie hebben je toch al ingeschreven?* en *Jullie trekken je daar blijkbaar niets van aan.*

Sara Van Calster werkt voor het Taaladviesoverleg van de Nederlandse Taalunie.

e-mail: sara.vancalster@coo.vlaanderen.be

Interview

Vivian Liska: op de bres voor het Jiddisch

MAGALI DEMOULIN, ARNE LAVRIJSEN EN MARJOLEIN VAN POPPEL

Vivian Liska werd geboren in Amerika, maar groeide op in Wenen en verhuisde later naar Antwerpen. Nu is ze professor Duitse literatuur aan de Universiteit Antwerpen. Sinds vijf jaar staat ze in de Scheldestad aan het hoofd van het Instituut voor Joodse Studies. Aangezien ze ook Jiddisch doceert, hebben we haar hierover enkele vragen gesteld, hoewel ze zichzelf niet als een expert op dit vlak beschouwt. Ze leerde Jiddisch van haar vader, maar thuis werd geen Jiddisch gesproken.

In het begin van het gesprek vertelt Vivian Liska dat haar enige onderzoek in verband met het Jiddisch gaat over een tekst van Kafka, waarin hij het over het Jiddisch heeft (Rede über die Jiddische Sprache). Hij schreef deze tekst als inleiding voor een poëzieavond met Jiddische gedichten. In deze redevoering sprak hij over wat een taal kan betekenen. Liska is niet zozeer nagegaan of alles wat Kafka aanhaalde juist was. Ze heeft een analyse gemaakt van welke functie het Jiddisch had voor Kafka. Verder dacht ze ook na over wat een kleine taal zoals het Jiddisch kan betekenen in een bepaalde maatschappij. De Jiddische literatuur vindt ze interessant omdat die een bepaalde wereld met zich meedraagt die nu verdwenen is.

Is er een bepaald verband tussen het Jiddisch en het Hebreeuws?

Het zijn twee volledig verschillende talen. Hebreeuws behoort tot de familie van de Semitische talen, zoals het Arabisch, terwijl Jiddisch een Germaanse taal is. Toch zijn er veel woorden in het Jiddisch die uit het

Hebreeuws overgenomen zijn, maar Jiddisch is dan ook een *composite language*. De basis ervan is een Duits dialect. Verder zijn er nog Slavische, Latijnse, Russische, Poolse en Hebreeuwse woorden in terug te vinden. Aangezien Jiddisch een Germaanse taal is, heeft deze taal een gemeenschappelijke wortel met het Duits en het Nederlands. Deze drie talen hebben zich uit deze wortel anders ontwikkeld.

Zijn er nog veel mensen die Jiddisch spreken?

Het is moeilijk te zeggen hoeveel Jiddischsprekenden er wereldwijd zijn. In Antwerpen zijn er 16 000 à

17 000 Joden. Van de oudere generatie spreekt iets minder dan de helft Jiddisch. Bij de jongeren zijn het enkel de orthodoxen.

Het is eigenlijk een beetje zoals een dialect. Oudere mensen spreken nog meer in het dialect en in meer gesloten gemeenschappen of dorpen wordt het dialect vaker gebruikt, ook door jongeren. Er zijn in het Jiddisch veel plaatselijke verschillen in uitspraak. Je kunt wel een *Hoog-Jiddisch* onderscheiden, dat vooral in de literatuur wordt gebruikt.

De Jiddische literatuur draagt een bepaalde wereld mee die verdwenen is.

Zijn er bepaalde misvattingen over het Jiddisch als taal?

Men denkt vaak dat het Jiddisch een *primitieve* vorm van het Duits is. Maar ik denk dat veel minderheidstalen als dialect of primitief beschouwd worden. Vooral talen die in dorpjes gesproken worden, worden vaak geassocieerd met minder beschaafde of minder gesofisticeerde talen.

Aan de Universiteit Antwerpen is het mogelijk om een minor Joodse Studies te volgen.

Vanaf dit schooljaar biedt de universiteit inderdaad een minor Joodse Studies aan. Die optie is gegroeid uit het Instituut voor Joodse Studies, dat al bijna vijf jaar bestaat. Deze minor is nog niet

zo bekend, maar er is wel interesse voor. Veel studenten van andere richtingen kiezen een vak uit het programma als keuzevak. Er zijn nog niet veel studenten die volledig de minor Joodse Studies volgen. We denken wel dat dit in de toekomst zal verbeteren, als de richting in Brussel, Gent en Leuven bekender wordt. Omdat het programma zo gevarieerd is, kan het heel interessant zijn voor mensen die iets met cultuurwetenschappen willen doen. Zo krijgen ze de kans om de taal, de geschiedenis, de filosofie en de literatuur van één cultuur te bestuderen.

Waar hebben studenten moeilijkheden mee bij het leren van Jiddisch?

Kafka verwoordt dat heel mooi in zijn toespraak over Jiddisch: 'Jiddisch kan niet naar het Duits worden vertaald, naar

alle andere talen wel.' Ik denk dat het moeilijk is voor studenten om de verschillen uit elkaar te houden daar waar het Jiddisch te dicht bij de eigen taal ligt: *les faux amis* zoals men in het Frans zegt, woorden waarvan men denkt dat ze in de eigen taal dezelfde betekenis hebben.

Hoe is het Instituut voor Joodse Studies (IJS) eigenlijk tot stand gekomen?

Er bestond al een kleine Nederlandstalige afdeling van het Instituut voor Joodse Studies van de Université Libre de Bruxelles. Nadat het onderwijs een bevoegdheid werd van de gemeenschap heeft het Vlaamse ministerie besloten om het Instituut voor Joodse Studies op te richten. Ik werd toen gevraagd om directrice van dit instituut te worden. Dat ben ik nu vijf jaar.

Speelde de aanwezigheid van de Joodse gemeenschap mee om het instituut in Antwerpen op te richten?

Dat er in Antwerpen een grote Joodse gemeenschap is, heeft er eigenlijk niet direct iets mee te maken. Het instituut is immers niet enkel gericht op de Joodse gemeenschap. Voor de studenten is het natuurlijk wel leuk dat ze een levendig beeld van het Jiddisch en de Joodse cultuur krijgen.

Ik weet ook niet of er veel Joden zijn die deze minor volgen. Er werken in ieder geval niet veel Joden in het instituut. Dat is ook niet de bedoeling, want het IJS is geen levensbeschouwelijke instelling. Het is immers een academisch instituut voor de studie van de Joodse cultuur.

Wat zou u nog willen realiseren aan de universiteit?

We hebben nu al meer gerealiseerd dan we ooit gepland hadden. In het begin wilde ik eigenlijk alleen een onderzoekscentrum met enkele doctoraatsstudenten. Het is ondertussen veel meer geworden dan dat. Voor de toekomst heb ik zeker nog een paar algemene ideeën, maar we zullen het stapje voor stapje doen. We zouden bijvoorbeeld de Joodse Studies nog beter willen integreren aan de universiteit. Dus niet alleen een minor, maar ook een major en misschien zelfs een zelfstandige richting. Een master behoort misschien tot de mogelijkheden, aangezien sommige masteropleidingen nogal gespecialiseerd zijn.

Bovendien willen we nog meer met andere departementen samenwerken. Op dit moment doen we dat al

met de departementen Wijsbegeerte en Geschiedenis. In de toekomst willen we dat ook doen met bijvoorbeeld het departement Rechten. Het doel is dus meer interdisciplinair te werken. Het zou interessant zijn om nog meer uitwisselingen met het buitenland te doen, zowel op het vlak van onderwijs als op het vlak van onderzoek, maar dat hangt af van de financiële mogelijkheden.

Jiddisch kan niet naar het Duits worden vertaald, naar alle andere talen wel (Kafka).

Kent u, om af te sluiten, nog enkele bekende Jiddische spreekwoorden?

Nee, maar misschien wel een anekdote. Het meest gebruikte woord in de diamantsector in Antwerpen is een Jiddisch woord, namelijk *mazzel*, dat geluk en ook akkoord betekent. Hiermee sluiten de Joodse diamanthandelaars een zakelijke overeenkomst af. Ondertussen zijn er ook veel niet-Joden in de diamantsector en ook zij gebruiken dat woord. Het is wel een mooi Jiddisch woord om buiten de kring van Jiddischsprekers te treden.

Magali Demoulin, Arne Lavrijsen en Marjolein van Poppel volgen de aanvullende opleiding 'Taal & Bedrijf' aan de K.U. Leuven.

Taalwerk

Over Zebra's, Gunners en Rossoneri... What's in a (football)name?

FRANK JOOSTEN

In het begin van de twintigste eeuw trokken heel wat nationale voetbalelftallen met knikkende knieën naar de Bosuil in Antwerpen, bevreesd voor de stormlopen van de Belgische nationale thuisploeg. In de 'Hel van Deurne' deden de Belgen hun bijnaam 'Rode Duivels' alle eer aan. Ook heel wat andere voetbalploegen hebben de afgelopen decennia een klinkende bijnaam gekregen. Welke benoemingsmotieven lagen daaraan ten grondslag? Een systematisch overzichtje...

Kleuren

De verwijzing naar de kleur rood in *Rode Duivels* is uiteraard allesbehalve vrijblijvend, aangezien de Belgen doorgaans in een rood plunje spelen. Zo'n logische verwijzing naar de kleuren van een voetbalelftal is een van de simpelste naamgevingsprocédés en komt dus wel meer voor: Nederland is in de 'voetbalmond' *Oranje*, Frankrijk *les Bleus* en Italië de *Squadra Azzurra* (de azuurblauwe ploeg). Ook clubelftallen worden vaak herkend en benoemd aan de hand van hun kleuren:

Paarswit staat in België synoniem voor Anderlecht en *Blauwzwart* voor Club Brugge. Standard staat bekend als de *Rouches*: *rouge* klinkt in het Waalse Frans als *rouche*. Ook rood is de tenue van de Liverpoolspelers en die heten in Engeland de *Reds*, terwijl elke Italiaan weet dat met de *Rossoneri* (roodzwarten), *Nerazzurri* (zwartblauwen) en *Biancocelesti* (withemelsblauwen) respectievelijk AC Milan, Inter Milaan en Lazio Roma bedoeld worden. Spanje, van zijn kant, heeft met FC Barcelona de *Blaugrana* (Catalaans voor blauw en karmijnrood).

Dieren

Naar land- of clubkleuren verwijzen kan ook op een indirectere manier: je gebruikt bijvoorbeeld de naam van een dier. De spelers van Sporting Charleroi, met hun zwartwit gestreepte truitjes, worden *de Zebra's* genoemd, terwijl dezelfde outfit Newcastle United de bijnaam *Magpies* opleverde (een eksterachtige vogel met zwartwitte veren). Verder worden de Brazilianen in hun gele shirts *de Goddelijke Kanaries* genoemd.

Minder goddelijk, maar wel nog altijd *Kanaries* zijn de spelers van Sint-Truiden. Hier speelt niet alleen de kleur, maar ook het logo van de club een rol, waarin duidelijk twee vogels afgebeeld staan. Dat dierbijna-

men voor voetbalploegen ook op het logo gebaseerd kunnen zijn, bewijzen onder meer de namen *les Loups* (La Louvière), *de Wolven* (AS Roma) en *de Haantjes* (Frankrijk). Ook *the Owls* (Sheffield Wednesday) is gebaseerd op een uil in het clublogo, maar de naam verwijst bovendien naar de Sheffieldse wijk Owlerton, waar het stadion van Wednesday gelegen is.

Bij *de Ontembare Leeuwen*, de bijnaam voor de voetballers van Kameroen, spelen vooral de inzet en zege-drift van de spelers een rol. De voetbalrivaliteit in Antwerpen heeft ertoe geleid dat *Kielse Ratten*, een oorspronkelijke scheldnaam van de Antwerpsupporters voor ‘die van den Beerschot’, een algemene bijnaam geworden is voor de nieuwe fusieclub Germinal Beerschot Antwerpen, die het Kiel als thuisstadion heeft. Ook de spelers van (het intussen verdwenen) KRC Harelbeke werden *Ratten* genoemd. Hoewel lang gedacht werd dat die bijnaam terugging op de talrijke aanwezigheid van de knaagdieren in kwestie op het vroegere voetbalveld van de club, blijkt het – meer dan waarschijnlijk – om een verbastering van *Racing* te gaan. In het oude logo van de club valt overigens een voetballende rat te herkennen.

Verkortingen

Kort is in. Niet alleen in de mode, maar ook sinds mensenheugenis in de bijnaamgeving. Net zoals *Alexander* verkorte roepnamen als *Alex* of *Sander* kan opleveren, wordt ook in namen van voetbalclubs geregeld de knipschaar gezet. *Club*, bijvoorbeeld, verwijst voor een Belgische voetbalfan eenduidig naar Club

Brugge en ook in het buitenland zijn de voorbeelden van verkorte clubnamen legio: *Juve* (Juventus), *Barça* (FC Barcelona), *Spurs* (Tottenham Hotspurs), *ManU* (spreek uit als *menjoew*, Manchester United), *(Super)Depo* (Deportivo La Coruña), *Inter* (Internazionale), *Samp* (Sampdoria), *Real* (de Koninklijke, Real Madrid), en ga zo maar door...

Steden

Een aantal Vlaamse voetbalclubs krijgen simpelweg dezelfde bijnaam als de inwoners van de stad in kwestie. Zo zijn de spelers van Lierse *de Pallieters* (naar *Pallietier* van Felix Timmermans) en die van Eendracht Aalst (net als alle Aalstenaars) *de Ajuinen*. KV Mechelen staat bekend als *de Maneblussers* en het vroegere FC Boom was de club van *de Steenbakkers*. In Engeland worden de spelers van Manchester United *de Mancunians* genoemd, een naam die ze delen met alle inwoners van Manchester.

Leeftijd

Heel af en toe verwijst een bijnaam naar de hoge leeftijd van een club. Hoewel Antwerp dezer dagen verre van *great* is, draagt de oudste club van het land (opgericht in 1880 met stamnummer 1) nog altijd met de nodige trots het predikaat *the Great Old*. En ook Juventus is met stichtingsjaar 1897 meer dan een eeuweling: de bijnaam *La Vecchia Signora* (De Oude Dame) is dan ook op zijn plaats.

Elftal *par excellence*

Tijdens de laatste wereldkampioenschappen stonden Brazilië en Duitsland tegenover elkaar in de finale. Met samen acht wereldtitels ontegensprekelijk de twee belangrijkste voetbalgrootmachten van de afgelopen eeuw. Geen wonder dan ook dat beide voetballanden een bijnaam hebben die niet veel meer betekent dan *het elftal*. Niet zozeer *een* elftal dus, wel *het* elftal, de échte, grote jongens. In Duitsland heeft men het over *die Mannschaft*, in Brazilië over de *Seleção* (de selectie).

Overige

Misschien zijn de leukste bijnamen nog wel die die *niet* in een categorietje te vatten zijn. Engelse voetbalclubs lijken er een patent op te bezitten. Zo dankt Arsenal zijn bijnaam *the Gunners* aan zijn oorsprong: zoals de clubnaam suggereert, werd Arsenal opgericht door de werknemers van een wapenfabriek. Ook de bijnaam van Southampton, *the Saints*, is in verband te brengen met de (kerkelijke) stichters van de club. En *the Toffees* en *Everton* zijn samengekomen nadat een snoepfabriek de Liverpoolse club sponsorde.

Real Madrid krijgt de jongste jaren het predikaat *los Galacticos* opgespeld en daar is het aankoopbeleid van de club niet vreemd aan. Door jarenlang de ene ster na de andere te kopen (Figo, Zidane, Ronaldo, Beckham, Owen) is de ploeg inderdaad uitgegroeid tot een soort galactische verzameling van voetbalsterren.

Maar ook dichterbij huis zijn er bijnamen die zo hun geheel eigen leven zijn gaan leiden. *Klein Anderlecht*, bijvoorbeeld, als koosnaampje voor het kleine, maar dappere SK Beveren, dat op het eind van de jaren zeventig en in het begin van de jaren tachtig tweemaal kampioen werd en zo eventjes even succesvol was als het *grote* Anderlecht. Of, om af te sluiten, *de Buffalo's* voor AA Gent, waarachter wel een heel apart circusverhaal schuilgaat. In het begin van de twintigste eeuw kwam het circus 'Barnum and Bailey' regelmatig naar Gent afgezakt. Captain William Cody (bijgenaamd Buffalo Bill) liet tijdens zijn shownummers geregeld de kreet 'Buffalo! Buffalo!' weerklinken, een kreet die studenten van de Gentse universiteit op zondag mee naar het voetbal namen en die sindsdien om de veertien dagen door het Ottenstadion schalt. Voetbal een circus? Misschien wel, maar dan wel een leuk circus, ook voor de amateuronomast...

Frank Joosten is – behalve voetbalfanaat – lector Nederlands en communicatietechnieken aan de XIOS Hogeschool Limburg.

e-mail: frank.joosten@xios.be

Dossier

Ik, wij of de instelling? Hoe noem je jezelf in brieven?

KARL HENDRICKX

Mag je een brief of tekst die je schrijft namens een instelling of bedrijf in de wij-vorm schrijven of kies je beter voor de derde persoon? Is wij daarbij altijd te verkiezen of bestaan er uitzon-

deringen? En mag je beide vormen vermengen binnen één tekst?

Bezorgd

Onlangs vroeg een wat oudere directeur-generaal mij om advies. Hij moest, samen met een collega, een brief ondertekenen en versturen namens het directiecomité van de instelling waar hij werkt. De brief was door een jonge, wellicht nog niet met de geplogenheden vertrouwde collega opgesteld. Hij had immers de hele brief in de *wij*-vorm geschreven. De directeur-generaal vond dat eigenlijk niet passen. Té persoonlijk, zo argumenteerde hij. Wij schrijven namens onze instelling, niet uit persoonlijke naam. Bovendien ook verwarrend. De lezer gaat ongetwijfeld denken dat *wij* alleen slaat op de twee ondertekenaars en niet op het hele directiecomité, waardoor er twijfel zal rijzen over het gezag of de delegatie waarmee de brief opgesteld is. Het sierde de directeur-generaal dat hij zijn brieven zo nauwgezet naleest, maar ik heb hem toch geantwoord dat hij het mis had.

Wij

Als je een brief schrijft namens een collectief dat je vertegenwoordigt, zij het de instelling of het bedrijf waar je werkt of een raad of comité waarvan je deel uitmaakt, mag je zeker de *wij*-vorm gebruiken. Dat geeft de brief een persoonlijk karakter en is niet verwarrend voor de lezer. Normaal staat er immers een duidelijk briefhoofd bovenaan de brief dat duidelijk maakt wie de afzender 'als geheel' is. De lezer begrijpt dan meteen dat de brief niet gezamenlijk geschreven (en ondertekend) is door de hele instelling, maar door één vertegenwoordiger. Bovendien kun je een eerste keer wel de derde persoon gebruiken en daarna voortgaan in de *wij*-vorm:

Het directiecomité heeft besloten u in dienst te nemen als contractueel bediende. Wij nodigen u graag uit op een kennismakingsgesprek op...

De *wij*-vorm maakt de brief bovendien persoonlijker. Dat is niet alleen een kwestie van vriendelijkheid, maar ook van efficiënte communicatie. Een brief is het document bij uitstek dat een of meer schrijvers persoonlijk richten tot een of meer lezers. De lezer zal zich dan ook veel sterker aangesproken voelen als ook de formulering van de brief dat persoonlijke karakter

weerspiegelt, door de schrijver duidelijk te vermelden (*ik / wij*) en de lezer aan te spreken (*u*). Hij zal sneller overgaan tot actie en aan de brief het gepaste gevolg geven.

Als je een brief uit persoonlijke naam schrijft, gebruik je de *ik*-vorm. Binnen een brief namens een collectief geldt dat trouwens ook voor specifieke passages die alleen op jezelf betrekking hebben. Je mag – en moet – met andere woorden afwisselen tussen *ik* en *wij* als de betekenis daartoe noodzaakt:

Ik heb uw verzoek goed ontvangen en zal het aan het directiecomité voorleggen. Wij brengen u zo spoedig mogelijk van onze beslissing op de hoogte. Mag ik u nog vragen het bijgevoegde formulier ingevuld en ondertekend terug te sturen?

Het is dus helemaal niet nodig en zelfs af te raden de hele brief in de derde persoon te schrijven. Dat geeft de indruk alsof hij geschreven is door een robot:

Het Rekenhof bezorgt u hierbij de resultaten van de audit van uw dienst. Het wijst erop dat u een maand tijd hebt om te reageren op de bevindingen. Het Rekenhof zal daarna uw commentaar verwerken en verslag uitbrengen aan het parlement.

Dergelijke formuleringen versterken het onpersoonlijke, bureaucratische beeld dat sommige mensen van de overheid hebben, en wat Mark Eyskens ooit de ‘vermenning’ heeft genoemd: ‘men’ regeert, in plaats van mensen van vlees en bloed. Ik hoef er dus niet aan toe

te voegen dat u het woordje *men* dan ook beter kunt vermijden in een brief.

Allen samen

Kun je dan in alle gevallen *ik / wij* gebruiken in persoonlijke documenten zoals brieven? Neen. Er zijn enkele aandachtspunten. Om te beginnen een formeel, misschien vergezocht of ouderwets, criterium: begin een brief nooit met *ik* of *wij* als eerste woord. Veel mensen vinden dat nog altijd onbeleefd, omdat je in een document dat je expliciet tot iemand anders richt meteen al de aandacht op jezelf toespitst. Uiteraard is zo iets makkelijk op te lossen door de woordvolgorde van de zin wat aan te passen. Of je *wij* of *we* gebruikt, maakt niet zoveel uit: *wij* legt meer nadruk en is iets formeler dan het verkorte *we*, maar beide vormen kunnen rustig door elkaar worden gebruikt naar gelang van de nadruk die je wilt leggen.

Een tweede geval ligt subtieler. Stel dat u het volgende leest in een brief:

Geachte heer, mevrouw, wij hebben u een interessant voorstel te doen. We leven tegenwoordig in een steeds hectischere wereld waarin we almaar meer vermoeid geraken. Meer en meer hebben we dan ook behoefte aan momenten van rust en ontspanning, en die vinden we het best in een goed boek. Wij bezorgen u daarom elke maand drie luxueus uitgegeven romans tegen een spotprijs, als u op ons aanbod ingaat.

Hier heeft de *wij*-vorm duidelijk een andere functie. Hij betreft de lezer bij de inhoud van de brief door hem vanaf de tweede zin ‘in te sluiten’. Deze zgn. ‘inclusieve’ *wij* creëert als het ware een algemene waarheid, waarmee de lezer verondersteld wordt het eens te zijn. Een typische marketingtruc om herkenning en sympathie op te wekken. Uiteraard hoeft je het als lezer helemaal niet eens te zijn met de geformuleerde inhoud. Oppassen dus met een dergelijke inclusieve *wij*, want die zou best wel eens ergernis bij de lezer kunnen wekken.

Wij veroordelen u

Daarnaast zijn er nog enkele tekstsoorten die enige gelijkenis vertonen met een brief, maar waarin de *wij*-vorm toch een al te persoonlijke indruk zou geven. Een voorbeeld daarvan zijn vonnissen en arresten. Hoewel die documenten ook rechtstreeks tot een welbepaalde lezer gericht zijn en vaak zelfs voorgelezen worden, vermijden rechtbanken daarin toch een al te persoonlijke schrijfstijl. De *wij*-vorm zou al helemaal niet passen als slechts één rechter zitting houdt (het koninklijk meervoud is echt wel uit de tijd), maar ook rechtbanken en hoven met meerdere magistraten gebruiken bijna uitsluitend de derde persoon, om juist aan te tonen dat ze de uitspraak niet uit persoonlijke naam, en zelfs niet ‘namens’ de rechtbank doen, maar dat het de wettelijk geregelde instelling is die de uitspraak doet. Ook de beoogde lezer, hier de procespartij, wordt consequent in de derde persoon aangesproken. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld verslagen van jury’s bij wedstrijden.

Daarin lees je ook:

De jury heeft besloten dat de Gouden Uil naar de roman van de heer Piet Paaltjens gaat. De jury komt tot dat oordeel omdat zij vindt dat de heer Paaltjens een innoverende stijl hanteert.

Hier zul je eveneens geen *wij* en *u* aantreffen, ook al omdat dergelijke documenten, net zoals vonnissen, voor een breder publiek ook toegankelijk (moeten) zijn, in tegenstelling tot brieven die een sterker privé-karakter hebben.

Meer lezen?

<http://taaladvies.net>

<http://www.onzetaal.nl>

Karl Hendrickx is redacteur bij het Rekenhof.

e-mail: HendrickxK@ccrek.be

Te boek

De taal van de sport

FILIP DEVOS

Het rijke Vlaamsche Wierleven. Onder die titel bundelde Karel Van Wijnendaele tijdens de Tweede Wereldoorlog een aantal verslagen van wielervedstrijden. Van Wijnendaele, geboren in Torhout als Karel Steyaert (1882-1961), had toen al in Vlaanderen naam en faam gemaakt: in 1912 stichtte hij de krant *De Sportwereld* – de voorloper van *Het Nieuwsblad* – en een jaar later riep hij de Ronde van Vlaanderen in het leven, het wielersportevenement in ons land, dat in 2006 aan zijn negentigste editie toe was. De man zou later de ‘vader van de sportjournalistiek’ worden genoemd.

Een recente uitgave *Koarle! Karel Van Wijnendaele. Vader van de Ronde van Vlaanderen* belicht niet alleen de rol die Van Wijnendaele in het wielrennersmilieu speelde – wielrennen was en is de nationale sport bij uitstek en daar geeft dit rijkelijk geïllustreerde boek de boeiende geschiedenis uitgebreid van weer – maar zij heeft ook aandacht voor de wielrennerstaal.

Aan de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde liep immers korte tijd een wetenschappelijk project over de sportjournalist. Daarin wilde men onder meer de publicaties van Van Wijnendaele taalkundig analyseren – de man schreef meer dan 11 000 artikels – en in de nieuwe uitgave krijgt ‘taal’ dan ook een apart hoofdstukje. ‘De nieuwe benadering van Van Wijnendaele in de wielerverslaggeving’, aldus de auteurs, ‘bestond erin te schrijven in een eenvoudige taal voor gewone mensen, maar toch beeldrijk en vol fantasie [...]. Zijn taal was niet vrij van enige bombast, maar ze was direct en sprak de mensen heel erg aan. Het volk, dat na een lange periode van analfabetisme langzaam leerde lezen, voelde zich in de eerste plaats aangetrokken door zijn sportverslagen.’

Als taalkundige bijzonderheden van de wielerverslagen van Van Wijnendaele vermelden de auteurs: korte, kernachtige zinnen, met weinig of geen leenwoorden (*groep, Robaais, wegspringen* en *in de handen klappen* in

plaats van *peloton, Roubaix, demarreren* en *applaudiseren*). Verder is zijn taal doordrongen van hyperbolen en (vaak militaire en religieuze) metaforen, en van het West-Vlaams (*binst, slekkengang, slagveerdig, kleene*).

Op de bijbehorende cd-rom staan niet alleen beelden en klankfragmenten van de vader van de wielersportjournalistiek, maar ook de volledige heruitgave van *Het Rijke Vlaamsche Wierleven*.

In zijn piepkleine boekje *Sportymologie*, dat bedoeld is voor ‘de sportieve linguïst en de in taal geïnteresseerde sporter’ belicht Jonah Kahn een 25-tal sporten en sporttermen, zoals *hatrick, frisbee, hooligan, badminton* of *golf*. Je leert eruit dat *badminton* ook een zomerse cocktail is van rode wijn, suiker en sodawater, dat *biljart* van het Franse *billard* (‘een stok’) komt, op zich afgeleid van *bille* (‘boomstam’) of *hatrick* oorspronkelijk een term uit het cricket was. Kahn haalt allerlei leuke anekdotes boven. Gymnastiek deden de Grieken naakt, maar waarom is niet duidelijk: ‘hitte, bewegingsvrijheid en esthetiek zijn factoren die mogelijk een rol hebben gespeeld’. Het woord is dan ook afgeleid van *gymnos*, ‘naakt’.

Sport ten slotte komt van het Engelse *disport*, dat staat voor ‘vermaak, ontspanning’. Kahn heeft er alvast een vermakelijk boekje over geschreven.

Frederik Backelandt, Patrick Cornillie en Rik Vanwallegem, *Koarle! Karel Van Wijnendaele. Vader van de Ronde van Vlaanderen*, Balegem, Pinguin Productions / Tielt, Lannoo, 2006, ISBN 90 209 6547 6, 184 blz., 39,95 euro

Jonah Kahn, *Sportymologie. De oorsprong van sporten en sporttermen*, Utrecht, Het Spectrum (Prisma over taal), 2004, ISBN 90 274 9382 0, 82 blz., 6,25 euro.

Te boek

Duoteksten

HENRI BLOEMEN

Duobanen hadden we al, nu dus ook *duoteksten*. In een duobaan werken twee mensen aan hetzelfde project, maar wat in godsnaam zijn of doen duoteksten? ‘Duotekst’ is de door de auteur van een nieuwe *Inleiding tot vertaling en vertaalstudie* ingevoerde term voor wat traditioneel een vertaling heet. Het *duo* in de term verwijst naar de spanning, die al even traditioneel bestaat tussen de twee polen origineel en vertaling.

Het is steeds weer opmerkelijk hoe weinig interesse zelfs mensen die over taal nadenken, professioneel of anders, voor vertaling opbrengen. De aandacht gaat voornamelijk naar de eigen taal en men is er doorgaans van overtuigd dat ‘onze taal’ ons ook toebehoort, helemaal van ons is en dat wij uit haar of zij uit ons ontstaan is. Ons wezen is onze taal, zo denkt men. Nadenken over vertalen kan die droom aan stukken slaan, want wie over vertalen nadenkt, komt al snel tot de vaststelling dat in onze taal verschrikkelijk veel andersheid, geïmporteerde dingen, ingebakken vertaling zit. Onze taal behoort ons niet helemaal toe, of anders gezegd: als ons wezen in onze taal bestaat, dan bestaat ons wezen voor een groot deel uit andersheid, uit vertaling. Het is voor lezers van *Over taal* goed om interesse te tonen voor het fenomeen vertaling dat ervoor zorgt dat het bezittelijk voornaamwoord in ‘onze taal’ niet helemaal terecht is ...

Hoewel het boek van Willy Vandeweghe vooral als handboek voor studenten vertaling opgevat is, biedt het gelegenheid genoeg om mensen die breder in taal geïnteresseerd zijn aan het denken te zetten. Zo gaat het onder meer in op de kloof tussen talen en de daardoor ontstane noodzaak tot vertalen, en er wordt verwezen naar de mythes, zoals die van de toren van Babel, die dat talenverschil al vroeg wilden verklaren.

Het boek biedt een overzicht van de verschillende manieren waarop vertalen in het verloop van de tijd opgevat werd, maar het gaat ook in op de rol van vertaling en de manieren van vertalen in de moderne wereld van (hypertrofe) communicatie. Een belangrijk deel van het werk besteedt aandacht aan twee centrale begrippen in de zogenaamde wetenschappelijke omgang met vertaling: equivalentie en verschuiving. Onder equivalentie verstaat men doorgaans de wil van een vertaling hetzelfde te zijn als of tenminste gelijkwaardig te zijn aan het origineel. Maar omdat die gelijkwaardigheid met andere taalmiddelen bewerkstelligd moet worden, treden er hoe dan ook verschillen op: verschillen in betekenis, in woordsoort, in zinsbouw, in tekstopbouw, in tekstfunctie enz. Die verschillen heten verschuivingen. Beide begrippen geven aan dat de term *duotekst* met de van *duobaan* afkomstige connotaties van samenwerking, harmonie en eenheid toch vrij problematisch is. De spanningen tussen een origineel en zijn vertaling zijn immers doorgaans groter en diverser van aard dan men als goedmenende lezer van een vertaling wel zou denken, en Vandeweghe vestigt daar in zijn boek sterk de aandacht op.

In de moderne vertaalopvatting, die vertaling vooral ziet als een tekst die in een doelcultuur een functie te vervullen heeft, kan het zelfs voorkomen dat die spanning volledig opgeheven is, dat de afstand tussen origineel en vertaling zo groot is dat de band ertussen niet meer zichtbaar is. Vertaling, opgevat als doelcultuurfenomeen, is dan, in weerwil van de taalvormende kracht die het fenomeen vertaling als geen ander in zich draagt, uiteindelijk een monolingvistische aangelegenheid geworden. Geen duotekst, maar een monotekst.

Willy Vandeweghe, *Duoteksten. Inleiding tot vertaling en vertaalstudie*, Gent, Academia Press, 2005, ISBN 90 382 0777 8, 217 blz., 15 euro.

Te boek

Spraakmakend Nederlands

FILIP DEVOS

Meer dan tien jaar lang was *Nederlands. Het verhaal van een taal* van Omer Vandeputte een uiterst handige, door de stichting *Ons Erfdeel* in vier talen uitgegeven brochure die buitenlandse studenten en geïnteresseerden

kort wegwijs maakte in de geschiedenis van de Nederlandse taal. Buiten de Nederlandse taalgebieden wordt het Nederlands aan zo'n 200 universiteiten in 40 landen onderwezen, en de taal bekleedt de 35ste plaats op de wereldranglijst van talen. Onlangs kreeg dat boekje een opvolger in de vorm van *Spraakmakend Nederlands*. Meer dan vroeger schenkt deze beknopte inleiding aandacht aan tijdsperiodes in de ontwikkeling van het Nederlands, de bibliografie is sterk uitgebreid en up-to-date en het geheel is uitvoeriger en frisser geïllustreerd (met kaartjes, foto's en fragmenten uit de literatuur). Kortom: de updating komt zeker op tijd.

Achtereenvolgens gaat auteur Wim Daniëls in kort bestek in op 'het Nederlandse taalgebied' (waarin ook het Fries, het Nederlands in het buitenland en het Afrikaans aan bod komen), de 'namen van de taal' (zoals Diets, Nederduits, maar ook Vlaams) en de herkomst van het Nederlands (met onder meer aandacht voor germanisering en romanisering en Keltische restanten in het Nederlands).

De meeste aandacht krijgen de verschillende historische periodes van de taal: 'het Oud-Nederlands (800-1150)', 'het Middelnederlands (1150-1500)', 'het vroege Nieuw-Nederlands (1500-1700)', 'het Nieuw-Nederlands (1700-1900)' en 'het moderne Nieuw-Nederlands (1900-nu)'. Telkens schetst Daniëls bondig de maatschappelijke en politiek-economische achtergrond. Tussendoor komen korte stukjes aan bod over leuke faits divers, als de herkomst van onze alfabetlet-

ters, de uitvinding van het vraagteken, oorkonden, naamgeving in de napoleontische tijd of het verschil tussen 'u heeft' en 'u hebt'. Wat van de hak op de tak lijkt het soms: in 'het moderne Nieuw-Nederlands' gaat het van spellingwijzigingen en verschillen tussen grammaticale en ritmische interpunctie, over de taalgrens en de Gelijkheidswet in België, naar taalpuristen en het Nederlandse meervoud op *-en* of *-s*. Het korte bestek eist in dat opzicht soms zijn leesbaarheidstol.

Onder 'Kenmerken van het huidige Nederlands' wijst Daniëls op eigenaardigheden op het gebied van lexicon, woordvorming, zinsbouw, uitspraak en spelling, en het laatste hoofdstuk ten slotte wijdt de auteur aan 'De toekomst van het Nederlands'. Daar wijst hij op het Nederlands in de Europese Unie, de verdwijning van de dialecten, de bloeiende Nederlandse literatuur in vertaling, en op enkele hardnekkige taalmythen. En soms gaat het er leuk aan toe, zoals volgende anekdote aantoon:

Een Nederlands gezin was eens op vakantie in het buitenland. Bij een uitstapje hoorde een van de kinderen (8 jaar oud) een ander kind heel hard 'O shit' roepen. 'Hoor je dat', zei hij tegen zijn ouders, 'er zijn hier nog meer Nederlanders.'

Van het boekje zijn versies beschikbaar in het Duits, het Engels en het Frans. Daarmee is het een uitstekend cadeautje geworden voor buitenlandse vrienden of collega's die iets willen opsteken over onze taal.

Wim Daniëls, *Spraakmakend Nederlands*, Rekkem, Ons Erfdeel vzw, 2005, ISBN 90 75862 71 7, 78 blz., 9 euro. Anderstalige versies: *Vous avez dit néerlandais?* (ISBN 90 75862 72 5); *Niederländisch... macht von sich reden* (ISBN 90 75862 73 3) en *Talking Dutch* (ISBN 90 75862 74 1).

Te boek

Verhaspelde taal

FILIP DEVOS

In het *NRC Handelsblad* heeft taalhistoricus en journalist Ewoud Sanders een tijdlang een rubriek verzorgd waarin hij – met medewerking van de lezers van de krant – woorden en uitdrukkingen zocht ‘waar iets aan scheelt’. Meer dan vijfhonderd verhaspelingen van het genre *aanwijziging*, *burgermeester*, *lidteken* of *steenvast* becommentarieert hij in zijn op die reeks gebaseerde boekje *Aarsrivalen, scheldkarbonades en terminale baden*.

Sanders noemt die ‘woorden en uitdrukkingen waar iets aan scheelt’ woordinfecties en taalinfecties, vlaggen die ladingen dekken als volksetymologieën, malapropismen, hypercorrecties en contaminaties. Je zou ze ook taalkronkels of woordvervormingen kunnen noemen. Sanders beperkt zich tot ‘woorden waarvan de schrijfwijze is geïnfecteerd door een of meer andere woorden’. Het achterliggende mechanisme is vaak dat we iets onbekends vervangen door iets bekends.

De 17 hoofdstukjes in het boek zijn niet taalkundig geordend, maar thematisch opgebouwd: kindertaal (*broterham* voor *boterham*), sex (*copuleus* voor *copieus*), karaktereigenschappen (*laagdunkend* voor *laatdunkend*), sport (*peleton* voor *peloton*), reizen (*terminaal bad* voor *thermaal bad*), verkeer (*rontonde* voor *rotonde*), eten (*kerstomaat* voor *kerstomaat*), medisch jargon (*alvleesklier* voor *alvlesklier*), juridisch jargon (*voldwongen* voor *voldongen*), wetenschap (*episch centrum* voor *epicentrum*)

Het geheel is gebaseerd op corpusonderzoek, onder meer via de zoekmachine Google. Het gaat stevast om frequente infecties, zo frequent dat er geen sprake kan zijn van toevallige tikfouten. Nooit is er zoveel geschreven als nu, en teksten op het internet zijn niet voorbij een eindredacteur gegaan natuurlijk, zo stelt Sanders terecht in de inleiding. En zo vond hij verschillende woorden die vaker fout dan goed worden gespeld: *ongewenste intimidatie* voor *ongewenste intimiteit* bijvoor-

beeld. Woordinfecties zijn inderdaad ‘inmens besmettelijk’.

Sanders wijdt een afzonderlijk hoofdstuk aan de tien frequentste woordinfecties: *orgineel* (voor *origineel*; 1 120 000 hits op het internet), *barbeque* (voor *barbecue*), *recentie* (voor *recensie*), *kunstof* (voor *kunststof*), *zowieso* (voor *sowieso*), *intergreren* (voor *integreren*), *handelswijze* (voor *handelwijze*), *papagaai* (voor *papegaai*), *burgermeester* (voor *burgemeester*), *pubertijd* (voor *puberteit*). Over *recentie*: ‘Weet iemand misschien waar ik een *recentie* van de uitvreter kan vinden?’ schrijft iemand op internet. In het *Dagblad Flevoland* stond op 30 oktober 2004: ‘Ons *recentie*-exemplaar vond geen aansluiting met de eerdere online Bijbel-De Luxe, omdat het een te oude versie bleek te zijn.’ Op internet is deze fout ruim 200 000 keer te vinden. Van invloed is hier dat veel meer woorden eindigen op *-ntie* dan op *-nsie*. Zo wordt *expansie* vaak *expantie*, *defensie* wordt *defentie*, *extensie* wordt *extentie* enzovoort.’

Sanders eindigt met een stukje over woorden in het Nederlands die qua vorm en/of betekenis door verhaspelingen zijn veranderd: de zogenaamde gestandaardiseerde volksetymologieën zoals *nachtmerrie* (uit *nachtmare*) of *hangmat* (uit *hammak*). ‘Wie een etymologisch woordenboek opslaat, zal zien dat vrijwel geen woord of uitdrukking in de loop der eeuwen in vorm en/of betekenis onveranderd is gebleven’, merkt Sanders terecht op.

Een vlot geschreven, rijkelijk met voorbeeldmateriaal gedocumenteerd en uiterst gemakkelijk boekje over de kronkels van de taal.

Ewoud Sanders, *Aarsrivalen, scheldkarbonades en terminale baden*, Amsterdam/Rotterdam, Prometheus/NRC Handelsblad, 2005, ISBN 90 446 0824 X, 122 blz., 7,50 euro.

Besparen op taal...

HUGO BROUCKAERT

Volgens de taaladviesboekjes kan het enkelvoud *kost* niet worden gebruikt als het gaat om uitgaven: het moet *kosten* zijn. Wie ben ik om dat te betwisten?

Zelf ben ik nochtans een groot voorstander van het veelvuldig gebruik van het enkelvoud. Ik ben namelijk tot de overtuiging gekomen dat het systematisch vervangen van een meervoud door een enkelvoud een zegen voor de mensheid kan betekenen, ook al heb ik in dit concrete geval de schijn tegen. Wie maar één kost heeft, kan logischerwijze ook maar één inkomst hebben. Maar volg nu even aandachtig.

Bij verenkeldiging gaat het niet alleen om het besparen van letters en papier: enkelvoud¹ zullen ook drastisch ingrijpen in onze leefomstandigheden en bevorderlijk zijn voor ons welzijn in het algemeen.

Aldus zouden de kinderziekten radicaal worden teruggedrongen als er maar één waterpok en niet meer dan één mazel zouden bestaan. Het bestaan van maar één ingewand kan ook de stoornissen ervan tot het enkelvoud terugbrengen.

De groene beweging zou beslist tevreden zijn met één enkele chemicalie en men hoeft er maar als één kip² bij te zijn om de vogelgriep terug te dringen. De minister van Financiën zou de burgers – of misschien maar één burger? – met niet meer dan één paperas moeten belasten. Zijn collega de staatssecretaris voor Administratieve Vereenvoudiging zal tot zijn grote tevredenheid de lengte van zijn ambtstitel gecompenseerd zien door kortere teksten.

De Belgische Posterijen hebben met een naamsverandering al het voorbeeld gegeven. Niet de Posterij, maar korter nog: de Post. Dat we goed op weg zijn naar één enkel postkantoor nemen we er dan maar bij.

Op internationaal vlak kan één onlust of één troebel – ook internationale spanning genoemd – de vrede in de hand werken. Om een crimineel bij zijn³ enige over-

blijvende lurf⁴ te vatten is minder blauw op straat nodig, temeer omdat hij zich uit slechts één voet kan maken, ook al moet hij maar uit één dop⁵ kijken. Niettemin: als er maar één omstreok is moet men hem ook niet ver gaan opsporen.

Ik wil een aantal toegevingen doen in de gevallen waarin het courante taalgebruik mijn opvattingen deelt. Wie goed ter been is – mooi zo, taal! – mag van mij gerust over twee benen beschikken en wie iets in het oog houdt, kan zonder scrupules zijn twee ogen blijven gebruiken.

Ik ben op zoek geweest naar iemand om samen met mij een aanstalt te maken om overal het enkelvoud in te voeren en de VBE (Vereniging ter Bevordering van het Enkelvoud) op te richten. De vereniging mocht vanzelfsprekend maar één lid hebben, met bij voorkeur maar één hersen. Ik heb om die reden besloten het zelf te doen, al is die ene hersen voor mij een pijnlijke bekentenis.

Ik schreeuw het niet van het dak, maar mijn initiatief loopt op een wiel,⁶ al ben ik nog maar een paar dagen bezig. Ik krijg immers al een klankbord in een taal-tijdschrift! Bovendien mag ik voetnoten plaatsen, en wel in het meervoud om het geheel een wetenschappelijk tintje te geven, ook al worden voetnoten door sommigen de waterpotten onder het bed van de tekst genoemd.

Ik start dus met optimisme: het gaat als fluitjes van centen. En nu ik die fluitjes zie staan, het wordt tijd dat ik iets tegen al die verkleinwoordjes onderneem!

¹ Tot mijn spijt moet ik dit woord hier in het meervoud zetten!

² Zie verder ook bij dop.

³ Excuseer mij, mevrouw de crimineel.

⁴ Of klad.

⁵ Voor dop: zie ook kip.

⁶ Ik schreef ei zo na wieltjes. Voor ei: zie ook kip en dop.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Wat betekenen de volgende woorden?

- peranakan
 - een geelbruine vrucht met leerachtige schil, zo groot als een noot
 - een in tropisch Afrika levend knaagdier met een stekelige pels
 - een afstammeling van een Chinees, Arabier of andere oosterling en een inheemse vrouw
- dropwater
 - water waarin drop is opgelost, soms met een beetje citroen
 - uit de grond opborrelend, geneeskrachtig water
 - druipwater

II. Zet de letters in een andere volgorde en ontdek een nieuw woord

- verdieplijken
- datacompressie
- transcendentie
- kinderfietsen

III. Rijg de woorden aan elkaar

- bos.....alarm
- zomer..... centrum
- brood.....vis
- start.....huis

IV. Welk woord wordt hier omschreven?

- Een stop om een vat af te sluiten
 - een axon
 - een worg
 - een deuvik
- Een timmerman die vurenhouten kasten maakt
 - een witwerker
 - een crampon
 - een worgengel

V. Welk woord is correct gespeld?

- Elvis lookalike
 - Elvislookalike

- pull-overs
 - pullovers
- F-16-gevechtsvliegtuig
 - F 16-gevechtsvliegtuig

VI. Hoe heet een inwoner van ...

- Andorra?
 - een Andorriaan
 - een Andorrees
- Djibouti?
 - een Djiboutiër
 - een Djiboutiaan
- Armenië?
 - een Armeniër
 - een Armeen

VII. Hoe wordt het voltooid deelwoord van de volgende Engelse werkwoorden gespeld?

- designen
 - gedesigned
 - gedesignet
 - gedesignnd
 - gedesignt
- sprayen
 - gesprayet
 - gesprayt
 - gesprayed
 - gesprayd

OPLOSSINGEN

- I. 1c / 2a
II. 1. vriendelijker / 2. sportacademies / 3. dienstencentra / 4. stiefkinderen
III. 1. brand / 2. dag / 3. roof / 4. blok
IV. 1c / 2a
V. 1a / 2b / 3a
VI. 1b / 2b / 3a
VII. 1c / 2d